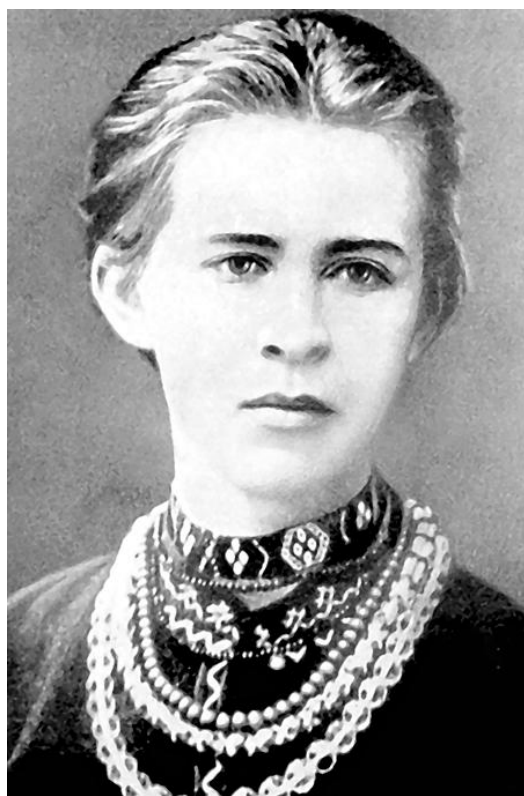

Управління культури Полтавської обласної державної адміністрації
Полтавська обласна бібліотека для дітей ім. Панаса Мирного

Леся Українка. Поетична квітка України

Інформаційно-бібліографічне досьє
до відзначення 145-річчя з дня народження письменниці

Полтава – 2016

Леся Українка. Поетична квітка України [Текст] : (інформаційно-бібліографічне досьє до відзначення 145-річчя з дня народження письменниці) / уклад. Г. Д. Балаклієць ; відп. за вип. Л. І. Митрофанова. – Полтава, 2016. – 19 с.: іл.

Укладач Г. Д. Балаклієць

Відповідальний за випуск Л. І. Митрофанова

ВСТУП

Хто вам сказав, що я слабка,
Що я корюся долі?
Хіба тремтить моя рука?
Чи пісня й думка кволі?

Люди, як зорі, полишають свій слід у свідомості майбутніх поколінь, особливо люди талановиті. Немов крізь серпанок легендарності проступає до нас образ поетеси, образ ніжний і чистий. Інколи – веселий, частіше – в задумі чи смутку. Кожним словом, променем думки, кожним болем своїм живе у душах нашого народу людина, ім'я якій – Леся Українка.

У 2016 році минула 145-та річниця з дня народження видатної українки - письменниці, поетеси, перекладачки і культурної діячки Лесі Українки. До цієї видатної події ми підготували інформаційно-бібліографічне досє, яке зби́рало в собі інформацію про життєві та творчі стежини письменниці. Видання призначене для учнів 7-11 класів, організаторів дитячого читання та для тих, хто цікавиться життям і творчістю Лесі Українки.

Леся Українка (Лариса Петрівна Косач-Квітка) народилася 25 лютого 1871р. у Новограді-Волинському. Її мати – Ольга Петрівна Драгоманова-Косач – письменниця, яка творила під псевдонімом Олена Пчілка – і мецената української культури та дбайливого батька великої сім'ї Петра Антоновича Косача – юриста за фахом. Батьки багато уваги приділяли гуманітарній освіті дітей, розвивали інтерес до літератури, вивчення мов, перекладацької роботи.

Серед близького оточення майбутньої поетеси були відомі культурні діячі: М. Драгоманов (її дядько по матері), М. Старицький, М. Лисенко. Все це сприяло ранньому входженню Лесі в літературу: в дев'ять років вона вже писала вірші, у тринадцять почала друкуватись. У 1884р. у Львові в журналі “Зоря” було опубліковано два вірші (“Конвалія” і “Сафо”), під якими вперше з'явилося ім'я – Леся Українка.

Дитячі роки поетеси минули на Поліссі. Взимку Косачі жили в Луцьку, а літом – у с. Колодяжне. Серед факторів, які впливали на формування таланту Лесі Українки, була музика. “Мені часом здається, – писала вона, – що з мене вийшов би далеко кращий музикант, ніж поет, та тільки біда, що натура утяла мені кепський жарт”. Цей “жарт” – початок туберкульозу, з яким вона боролась усе життя.

Хвороба спричинилась до того, що дівчинка не ходила до школи, однак завдяки матері, а також М. Драгоманову, який мав великий вплив на духовний розвиток Лесі Українки, вона дістала глибоку і різнобічну освіту. Письменниця знала більше десяти мов, вітчизняну і світову літературу, історію, філософію. Так, наприклад, у 19 років вона написала для своєї сестри підручник “Стародавня історія східних народів”.

У 1879 р. було заарештовано і вислано до Сибіру тітку Лесі Олену Косач, яка належала до київського гуртка “бунтарів”, там же, в Карійській тюрмі, загинула мати її найближчої товаришки – Марія Ковалевська. Враження тих літ виявилися такими сильними й пам'ятними, що пізніше ожили у віршах “Віче”, “Мати-невільниця”, “Забуті слова”, “Епілог”. Ідеалом для поетеси стає герой, який, пробитий списом, шепоче: “Убий, не здамся!”

На початку 1893р. у Львові виходить перша збірка поезій Лесі Українки – “На крилах пісень”. Збірку відкриває цикл лірики “Сім струн”, з якого постає образ “бездольної матері” України, що дістає свій розвиток у циклі “Сльози-перли”. Два наступних цикли – “Подорож до моря” і “Кримські спогади” – привертають увагу не тільки любов'ю до рідної землі, красою пейзажних малюнків, а й плином рефлексій ліричного героя, думка якого раз по раз звертається до проблеми волі і неволі. Серед вміщених у збірці творів виділяється вірш “*Contra spem spero*”, що сприймається як кредо молодій письменниці, декларація її незнищенного оптимізму. Та особливо гостро – як заклик і гасло – прозвучали у тогочасній суспільній атмосфері “Досвітні огні”.

1892р. у Львові виходить “Книга пісень” Г. Гейне, де Лесі Українці належали 92 переклади. Вона перекладає також поезію в прозі І. Тургенева “Німфи”, уривок з поеми А. Міцкевича “Конрад Валленрод”, поетичні твори В. Гюго “Лагідні поети, співайте” і “Сірома”, уривки з “Одіссеї” Гомера, індійські обрядові гімни із збірки “Ріг-Веди”.

Початок роботи Лесі Українки над прозовими жанрами пов'язаний з діяльністю гуртка київської літературної молоді “Плеяда”. Тут готували видання для народу з історії, географії, перекладали твори російських та зарубіжних письменників; гуртківці писали і власні твори, які оцінювались на конкурсах. Так були написані і деякі оповідання Лесі Українки, присвячені переважно соціально-побутовим темам.

У 1894 – 1895 рр. Леся Українка перебувала в Болгарії у М. Драгоманова. Там була написана переважна частина циклу політичної лірики “Невільничі пісні”. Поетеса говорить, що розстається з рожевими мріями, із скаргами на долю і сльозами та свідомо приймає свій терновий вінок. Вона відчуває в собі народження нової людини – як кричі у вогні (“Північні думи”, “О, знаю я, багато ще промчить”).

Письменниця підтримує галицьку радикальну пресу, публікує у львівському журналі “Народ” статтю “Безпardonний патріотизм” та вірш-памфлет “Пророчий сон патріота”, що є відгуком на проватиканські статті газети “Буковина”. Це було нове явище в її творчості – сатира, спрямована проти українського буржуазного націоналізму та клерикалізму. Твори публікувались під криптонімом “Н. С. Ж.”.

З 1893р. вона перебуває під таємним наглядом, підтримує тісні зв'язки з особами, які були на засланні і багатьма студентами “сумнівної політичної благонадійності”.

У 1898р. у “Літературно-науковому віснику” з'являється стаття І. Франка про творчість Лесі Українки, в якій він ставить поетесу в один ряд з Т. Г. Шевченком.

1899р. у Львові виходить друга збірка поезій – “Думи і мрії”. Сюди увійшли цикли “Мелодії”, “Невільничі пісні”, “Відгуки”, поеми “Давня казка” і “Роберт Брюс, король шотландський”. Ця збірка засвідчила безсумнівний злет творчості молодой поетеси.

Феномен таланту Лесі Українки полягав у тому, що вона одночасно плідно працювала в різних літературних жанрах. У кінці 90-х – на початку 1900-х рр. з'являються її поеми “Одно слово”, “Віла-посестра”, “Се ви питаєте за тих”, “Ізоolda Білорука”, в яких яскраво виявилася схильність до оригінальної обробки світових сюжетів. Активно працює Леся Українка і як перекладач, її увагу привертають вершинні явища світової літератури – “Макбет” Шекспіра, “Пекло” Данте, “Каїн” Байрона. Вона перекладає також драму Г. Гауптмана “Ткачі”, яка належала до забороненої в Росії літератури, вірші Надсона, Конопніцької, Ади Негрі.

З метою популяризації української літератури серед російського читача Леся Українка вибирає для перекладу твори на народні теми. Так, у видавництві “Донская речь” у Ростові-на-Дону в 1903 – 1905 рр. вийшли в її перекладах російською мовою оповідання І. Франка “Сам собі винен”, “Добрий заробок”, “На дні”, “Ліси і пасовиська”, “Історія кожуха”, “До світла”. Переклади Лесі Українки відзначаються високою мовною культурою, пильною увагою до відтворення ідейно-художнього змісту оригіналу, його стильових особливостей.

Особливе місце у творчій біографії Лесі Українки займає фольклор. Починаючи з дитячих вражень (поема в народному дусі “Русалка”) і кінчаючи останньою казкою “Про велета”, він органічно входить у поетичний світ письменниці. Вона записує з уст селян обряди, пісні, думи, балади, казки. Вже на початку 90-х рр. Леся Українка друкує в “Житі і слові” підбірку “Купала на Волині”. Широтою інтересів відзначається рукописний зошит пісень із с. Колодяжне, куди увійшли веснянки, колядки, весільні, родинно-побутові, жнивварські та ліричні пісні.

Під час перебування в Карпатах поетеса записувала гуцульські мелодії; в 1903р. вона друкує збірник “Дитячі ігри, пісні, казки”. У 1904р. у неї виникає задум видати “Народні пісні до танцю” (54 тексти).

Леся Українка стає ініціатором видання українського героїчного епосу, у 1908р. записує на фонографі думи у виконанні кобзаря з Харківщини Г. Гончаренка. 30 записів веснянок і обжинкових пісень з голосу Лесі Українки зробив композитор М. Лисенко. 225 пісень увійшли до книги «Народні мелодії».

У 1908 – 1910 рр. стараннями поетеси була організована експедиція Ф. Колесси для записування народних дум на Полтавщині, й у 1910 – 1913 рр. у Львові вийшли два томи цих записів (“Мелодії українських народних дум”), які стали визначним явищем світової фольклористики.

Через хворобу Лесі Українці доводилось багато їздити по світу. Вона лікувалася в Криму і на Кавказі, у Німеччині і Швейцарії, в Італії та Єгипті. І хоча чужина завжди викликала в неї тугу за рідним краєм, але й збагачувала

новими враженнями, знанням життя інших народів, зміцнювала й поглиблювала інтернаціональні мотиви її творчості. Так, у циклі “Весна в Єгипті” (1910), Леся Українка знайомить українського читача з цим краєм, його природою, людьми.

1905 рік не був несподіваним для Лесі Українки. Драматичні поеми “Осінь казка” і “В катакомбах”, датовані 1905р., були безпосереднім відгуком на революційні події.

Після поразки революції Леся Українка звертається до соціальної і політичної сатири, співробітничав в журналі “Шершень”, її вірші “Пан політик”, “Пан народовець”, “Практичний пан” та ін. – це критика ліберальної буржуазії, лжедрузів народу.

В останнє десятиліття у творчості Лесі Українки переважає драматургія. За порівняно короткий час було написано понад двадцять драматичних творів, які відкрили нову сторінку в історії театральної культури.

Поетичний театр Лесі Українки вимагав від глядача розвивати здатність не лише дивитися, а й бачити та розуміти, підноситися від живого споглядання до абстрактного мислення. Все це разом було однією з причин складної сценічної долі драматургії поетеси; ні тогочасний театр, ні глядачі ще не були готові до її освоєння. Так, поставлена в 1899р. драма “Блакитна троянда” (1896) успіху не мала. Щось подібне – нерозуміння, глузування – пережила “Чайка” Чехова, зазнавши провалу в Александрінському театрі в 1896р. Але вже в 1898р. “Чайка” була поставлена МХАТом, який поклав початок її тріумфу. На жаль, такого театру Леся Українка не мала.

Визначним досягненням драматургії Лесі Українки є її “Камінний господар”. Це одна з найцікавіших версій легенди про Дон Жуана, до образу якого зверталось багато великих художників. Звернення до образу Дон Жуана мало і конкретні причини. В 1911р. в журналі “Русская мысль” П. Струве, який

у 90-х рр. підтримував культурний рух на Україні, виступив із статтею, де заперечував доцільність самого існування української культури, говорив про її нездатність використовувати світові образи. Політичне донжуанство Струве обурило Лесю Українку, і, вважаючи, що лише публіцистичної полеміки тут замало, вона написала “Камінного господаря”.

На початку березня 1907 року Леся Українка переїжджає з Колодяжного до Києва, а в кінці березня разом з К. Квіткою здійснила поїздку до Криму, де зокрема побувала у Севастополі, Алушці та Ялті. 7 серпня 1907 р. Леся Українка та Климент Квітка офіційно оформили шлюб у церкві і оселились на вулиці Великій Підвальній (тепер вул. Ярославів вал), 32, кв. 11 у Києві.

Батько Петро Косач дуже любив усіх своїх дітей, але таки “особливо був ніжний до Лесі”, “любив і шанував її завжди безмірно”. Батькові листи пройняті тривогою за здоров’я найстаршої доньки, її негаразди й радістю з приводу письменницьких успіхів. Можна зрозуміти батькове занепокоєння Лесиними близькими стосунками з Климентом Квіткою в той час, коли вони

стали очевидністю: в майбутнього зятя була відкрита форма туберкульозу. Знаменно, що неохочий до подорожей, тяжко хворий на серце, Петро Косач усе-таки зважився поїхати до Лесі в Ялту за півроку до своєї смерті, восени 1908 року. Ніби відчув, що ця зустріч із донькою буде останньою.

Останні роки Леся Українка жила в Грузії та Єгипті. Невблаганно прогресувала хвороба. Перемагаючи тяжкі страждання, вона знаходила силу працювати. На Кавказі вона все частіше згадувала волинське дитинство, перед нею поставали картини задумливої поліської краси. Так виникла “Лісова пісня”, яка була написана за кілька днів тяжкохворою поетесою.

Леся Українка померла 1 серпня 1913р. в грузинському містечку Сурамі. Тіло її перевезли до Києва і поховали на Байковому кладовищі.

АВТОПОРТРЕТ ЖІНКИ КОСАЧІВСЬКОГО РОДУ

З роками не згасає захоплення творчим подвигом, звитязним життям найвидатнішої дочки рідного краю – Лесі Українки. Якщо скористатися відомою гетівською порадою, - для розуміння поета варто побувати на його батьківщині. Щоб глибше пізнати людину як особистість, можна вдатися до спогадів про неї. Однак таке джерело навряд чи допоможе створити цілісний і справжній образ. Леся Українка, зокрема, писала: «Ніколи найближчі друзі не знали мене всеї, та я думаю, що се так і буде завжди».

Найвірогідніша ж інформація – «з перших уст» - міститься хіба що в щоденниках і листах самого поета. Тому, шукаючи істинні характеристики Лесі Українки (як зовнішні, так і внутрішні), ми вдаємося до її епістолярних текстів. Щоправда, доречність, а головне - дозволеність такого вибору також не безсумнівна. Згадаймо певні перестороги й передусім відомі Лесині міркування: «Взагалі я волію, щоб моє приватне життя, як життя взорової римської матрони, було «світові» невідоме, і справді здебільшого так воно й є...». «Я все-таки думаю, що всяка людина має право боронити свою душу й серце, щоб не вривалися туди силоміць чужі люди, немов у свою хату, принаймні поки живе господар тієї хати...».

І все ж таки обраний нами шлях видається виправданим, оскільки ми хочемо дізнатися, якою ж насправді була Леся Українка: що може бути правдивішим, ніж самохарактеристика! Автопортрет у Лесиних листах, позбавлений найменшої фальші й маскування, допоможе реконструювати її справжній, а не вигаданий чи бажаний образ.

Про власну зовнішність Леся пригадує принагідно, мимохіть і фрагментарно (волосся моє попелясте...); «я дарма що біла...», здебільшого використовуючи прийом зіставлення чи порівняння: «Молода господиня моя навіть подібна до когось білого на вроду, така сама біла і тонка...», «найголубіше мені, а найзолотіше тобі, оскільки ми блондинка і брюнетка морально і фізично» - сестрі Ользі або, вдаючись до іронічно-жартівливої тональності: «Блузок коротких купила дві, дуже трудно знайти добрі для мене,

бо тут все або англійські (з стоячими комірами крохмальними), або на підшивці й розщитані на дуже великих німок, а не таких створінь, як я».

Письменниця була невисока, тендітна (важила здебільшого – 59 кг, а в останні роки 46-48 кг), дарма в дні перебування в Хельвані її називали невагомою.

Характеризуючи власну вдачу, Леся найчастіше використовувала епітети: «я не сонної вдачі», «маю дуже бродячу натуру», «моя поетична натура», «починаю вірити в свою натуру – дуже витримлива»; «дуже я тут, серед камінного Берліна, заскучала за лісом, таки лісова натура обзивається»; «маю циганську натуру».

Леся загалом була невибаглива до побуту. Цьому немало прислужилося й те, що родина постійно мандрувала. Недарма поетеса назива «вічно мандрівною», акцентуючи увагу на «мігрувальному» способі життя. Себе вона порівнювала з циганами, використовуючи узвичасний стереотип. Мандрівний спосіб життя Леся сприймала неоднозначно. З одного боку, їй імпонували подорожі, титул «неутомимого туриста», й можливість у такий спосіб пізнавати світ. Якимось вона навіть зізнавалася: «Якби я була здорова, то, може б, вийшов з мене другий Вамбері або другий Пржевальський, бо маю дуже бродячу натуру».

З іншого (особливо коли такі мандри стали вимушеними) – кожна розлука з родиною, з друзями, з Україною додавала їй болю й гіркоти, бо була переконана: «...Хто може не їхати на чужину, хоч би й прекрасну, той щасливий...» Чужина, без сумніву, дуже вражала Лесю, не випадково її так болісно гнітила перспектива «дожити віку на чужині».

Оглядаючись назад, оцінюючи минуле, вона приходила до висновку, що нічого у своєму житті, якщо б можна було прожити його вдруге, не змінювала б. Отже, завдяки самохарактеристикам, які сповнені глибокого самоаналізу і водночас не позбавлені «самоїдства», вимальовується автопортрет «еластично-упертої», «скептичної розумом», фанатичної почуттями «жінки з косачівського роду» - Українки трагічного світогляду.

ЛЕСЯ УКРАЇНКА І ПОЛТАВЩИНА

Полтавщина для Лесі Українки – благословенний край і через кровний зв'язок з матір'ю Оленою Пчілкою, і через духовний зв'язок з "батьком української поезії" І. П. Котляревським, на уклін до якого прибула поетеса наприкінці літа 1903 року, коли відкривали йому пам'ятник. У Полтаві Леся Українка стала окрасою в гроні славних діячів літератури: Панаса Мирного, М. Коцюбинського, В. Самійленка, М. Старицького, В. Стефаника та ін. Зберігся будинок адвоката М. Дмитрієва, де вона зупинялася з матір'ю (пл. Леніна, 3). Є й інші будинки, позначені її ім'ям.

Уперше на Полтавщину, в Гадяч, батьки привезли Ларису в трирічному віці, влітку 1874 року. Пізніше вона бувала тут у зв'язку з хворобою переважно в теплі літні місяці. В 1883 році з червня до 7 серпня гостювала разом з матір'ю

в бабусі. Два тижні провела в Гадячі в 1887 році — з 21 серпня до початку вересня; в 1893-у — з 8 червня до 15 серпня. В цей час познайомилася з учителькою А. Макаровою, з якою потім дружила. В середині червня 1898 року приїхала сюди з Криму й прожила до останньої декади серпня. З Гадяча поетеса виїздила в села Будища (Монастирські), Броварки, Ковалевщину, на Цяччин хутір. У 1899 — 1906 роках, приїжджаючи в Гадяч, письменниця мешкала переважно на хуторі Зелений Гай, що за 2 кілометри од міста (тепер околиця Гадяча).

З Києва Леся приїздила сюди через Бахмач, Ромни до Лохвиці, а далі в кареті "полтавським широким шляхом" до Гадяча. Відпочиваючи й лікуючись на берегах Псла, поетеса займалася також творчістю. Тут написала вірші "Роберт Брюс, король шотландський" (1893), "Порвалася нескінчена розмова..." (1898), перекладала російською мовою власну п'єсу "Блакитна троянда" (1898) й оповідання О. Кобилянської "Голосні струни" (1899) та ін. З Гадяча писала листи М. Драгоманову, М. Павлику, В. Гнатюку та ін.

Дача в урочищі Зелений Гай була збудована О. Пчілкою спеціально для Лесі Українки. Тут влітку 1899 року гостювала Ольга Кобилянська, в різні роки бували її друзі С. Мержинський, К. Квітка, Ф. Красицький, Г. Хоткевич та ін. Тут поетеса написала такі твори: "Сфінкс", "Ра-Менеїс" (1900), "Ніобея", "Осінні співи" (1902), "Напис в руїні" (1904), "Три хвилини" (1905), "Тиху задуму вечірнюю", "Пророк" (1906), писала оповідання, статті, листи. Влітку 1904 року в Зеленому Гаю художник Фотій Красицький намалював портрет Лесі Українки.

Поетеса слідувала за громадсько-культурними подіями на Полтавщині, цікавилася людьми, яких тут знала, дбала про поповнення громадської бібліотеки. їй дуже подобалися гадяцькі краєвиди, і вона вважала, що там така Україна, що "українішої" й нема ніде. Писала матері з Одеси: "Дуже вже мені хочеться додому, до тебе, на тихі води, на ясні зорі: все здається, що там скоріше минеться моя втома..." Вона друкувалася в часописі "Рідний край", цікавилась прогресивною газетою "Полтавщина". 1908 року з ініціативи Л. Українки була послана на Полтавщину фольклорноетнографічна експедиція для збирання і запису на фонограф народних дум (керував Ф. Колесса).

Ім'ям Л. Українки в Гадячі названо центральну вулицю, районну бібліотеку, якою вона користувалась. При цій бібліотеці створена літературно-меморіальна кімната.

КРИМСЬКІ ПОДОРОЖІ ПОЕТЕСИ

Крим — унікальна земля, храм природи, до якого вже кілька століть прибувають палігрімами талановиті митці різних національностей. Тут жили і працювали Адам Міцкевич, О.Пушкін, С.Руданський, А.Метлинський, А.Чехов, Л.Толстой, М.Коцюбинський та багато інших. Крим — невід'ємна частина життя і творчості геніальної дочки українського народу Лесі Українки.

Через випробування недугою поетеса змушена була знову і знову вирушати в дорогу, у пошуках підсоння напівміфічного узбережжя Тавріди, що

стало для неї справжнім вирієм. Коли поетесі було двадцять років, вона присвятила Криму поезію «Заспів».

Майже тисячу днів і ночей – три роки із сорока двох, що відміряла їй доля, розпинала поетесу тут, під синім небом південного краю, ностальгія, але міцно тримала надія на зцілення. Зір насолоджувався довершеними краєвидами, а душа відчувала себе бранкою. «Нема що казати, – пише Леся Українка в листі до матері, – сторона ця хоч людьми зневажена, та богом не забута, коли б тільки не була така чужа...»

Приречена на постійні мандри, поетеса постійно відчувала себе на роздоріжжі, на семи вітрах. Недарма свій життєвий шлях Леся Українка якось назвала «книгою подорожей». 1890 року, коли Лесі виповнилось дев'ятнадцять років, київські лікарі порадили їй поїхати до моря. Наприкінці весни Ольга Петрівна Косач (мати поетеси) пише у листі до своєї матері: «Лесю мы решили повезти на лечение в Саки, есть такие лечебные грязи в Крыму...». Сакські грязі, якими лікували дівчину в єдиному на той час лікувальному закладі цього кримського містечка, пішли на користь Лесі. Але регулярні процедури були досить виснажливі. Мінорний настрій відступив, як тільки переїхали в Євпаторію, де подорожніх зустріло синє, лагідне море, гомінливі чайки. Леся сама почувала себе окриленою весь цей десяток днів, котрі присвятила купанням, як приписували медики.

До Євпаторії вона ще приїде за сонцем, за морськими купаннями наступного 1891 року, та пізніше, 1908 року, з чоловіком Климентом Квіткою. Нині в Євпаторії відкрився музей Лесі Українки.

За старанне лікування Леся була винагороджена матір'ю мандрівкою по найцікавіших місцях Криму. Спочатку вона побувала в Севастополі. Перша зустріч з цим знаменитим містом та його околицями була короткою. Але до нього її мандри ще приведуть 1907 року і подарують спокій, гармонію з природою, нові надії. Це станеться після одруження, влітку 1907 р. Тоді вона разом з чоловіком зручно влаштується у Балаклаві і подружжя проведе там весь виноградний сезон.

Після першої зустрічі з Севастополем Леся з матір'ю поїхала в Бахчисарай, який приваблював усіх подорожніх своєю екзотичністю. З дитинства Леся кохалась в книжках, які давали могутній імпульс для уяви. Водночас вона користувалася будь-якою нагодою на власні очі побачити історичні, легендарні місця, оспівані в літературі. Блукаючи старовинним містом, Леся Українка перебувала у полоні власних поетичних рядків. Так народжувалися вірші «Бахчисарайський дворець», «Бахчисарайська гробниця». Вночі, коли місто поринуло в сон, Лесі Українці не спалось. Безгомінний Бахчисарай під золотим місячним промінням здавався зачарованим силою якогось ворожбитя.

Завершилась перша подорож Лесі Українки по Криму поїздкою до Ялти. Ця дорога, за спогадами очевидців, була напрочуд романтичною. «...виїдемо кіньми через Байдари в Ялту», – напередодні повідомляла Олена Пчілка синові

Михайлові про вибраний маршрут. Отож належало перетнути Кримські гори. Як засвідчує Г. Москвич у своєму путівнику «Крим», втомлені мандрівники зазвичай з нетерпінням чекали зупинки біля Байдарських воріт. Ця споруда архітектора К. Ешлімана (1842 р.) добре znana мешканцями та гостями Південного узбережжя. Саме з Байдарських воріт морська далечінь ставала доступною звільненому від гірських кайданів зору подорожніх. Не одну поетичну натуру Байдарські ворота надихнули на піднесено-схвильовані вірші.

І далі дорога втішала екзотичними краєвидами, вишуканими на слух назвами поселень та садіб, почутими легендами. Зокрема легенда про «Чортові сходи» знайшла відображення у Лесиному вірші «Мердвен». Тоді ж Леся Українка мала можливість споглядати Ай-Петрі – найвищу гору Кримського хребта, вершина якої нагадує таємничий, нерідко оповитий хмарами, ієрогліф або ж тризуб. Незабутню подорож на Ай-Петрі Леся Українка здійснить 1897 р. Піднімалась вона на узгір'я очевидно з сім'єю брата кінним екіпажем, у плетеному чотирьохмісному «кошику».

У вірші «Уривки з листа» Леся Українка так змалювала цю подорож:

...Битим шляхом та крутим

Їхали ми на узгір'я Ай-Петрі;

Вже поминули сади-виногради рясні, кучеряві,

Що покривають підніжжя гори, наче килим розкішний,

Ось уже й лаврів, поетами люблених,

Пишних магнолій не видно,

Ані струнких кипарисів...

Саме там поетеса звернула увагу на квітку *saxifraga*, яку назвала ломикамінь, побачивши, можливо, у ній посестру за характером. Збереглося кілька знімків Лесі Українки, зроблених в Ялті, деякі з них, є і в нашому музеї. А ще – безліч безцінних кримських листів, у яких між рядками, написаними швидким імпульсивним почерком поетеси, ніби виблискує синє море та жовтогаряче сонце.

ЯЛТИНСЬКІ АДРЕСИ ЛЕСІ УКРАЇНКИ

Ялта – місто, де найчастіше зупинялась поетеса, приїжджаючи до Криму. Досі тут зберігаються матеріальні пам'ятки культури – будинки, де зупинялась геніальна поетеса.

14 червня 1897 року у щотижневому додатку до газети «Ялта», де подавались списки приїжджих, знаходимо ім'я Лариси Петрівни Косач та Олени Антонівни Тесленко-Приходько, які поселились в готелі «Марііно» А.К. Бентковського (нині готелі «Марііно» і «999», що на розі вулиць Набережної ім. В.І.Леніна і Морської). Вікна готелю виходили на набережну. За кілька днів, втомлені духотою, пилом і невгамовним гамором велелюдної набережної, Леся з тіткою перебираються в Чукурлар.

Восени, коли спадала курортна метушня, зазвичай ті, хто залишався, стягувалися у центр міста. Шукала собі нової домівки і Леся Українка, вона все більше переконувалась у тому, що їй варто перезимувати побіля теплого моря. Вересень 1897 року на Південному узбережжі видався на славу: «Сьогодні їхала я човном у Ялту і зовсім не думала, що надворі сентябрь, – читаємо в Лесиному листі, – оце увечері знов трохи вітер, та все-таки всі п'ють чаї надворі, і вікна у всіх одчинені». У жовтні Леся Українка повідомляє рідним свою нову адресу: «Ялта, Катерининська вул., дача Ліщинського».

Саме цей будинок нині став музеєм поетеси. Його побудував відомий ялтинський архітектор П.К.Теребенєв у 1884-1885 роках. Пізніше це помешкання у власника барона Жоміні придбала Євдокія Филімонівна Дементьєва, що згодом вийшла заміж за ялтинського присяжного Олексія Яковича Ліщинського.

1907 року під Дамокловим мечем опинилось здоров'я друга поетеси Климентія Васильовича Квітки. Приїхавши в Ялту, спочатку Леся Українка та Климентій Квітка поселились в готелі Ф. А. Бегуна «Ялта» (тепер будівля пенсійного фонду) по вул. Садовій. Звідсіль поетеса виходила дуже рідко – лише на пошту та в аптеки. Решту часу проводила в номері, напружена тиша

якого порушувалась тільки урочистими дзвонами Собору Олександра Невського, що знаходився поблизу. Через три тижні, коли Климентію стало трохи ліпше, знайшли собі приватне помешкання: дачу Розанова по Гірському проспекті (зараз вул. Павленка), де утримував свій пансіон п. Деніке. Тут до певної міри поетеса відновлює звичний ритм життя.

Влітку 1907 року Леся Українка у Києві взяла шлюб з Климентом Квіткою. І незабаром їхні життєві дороги знову приводять до Криму. На початку жовтня Леся Українка та Климентій Квітка переїжджають до Ялти, де наймають помешкання на дачі п. Терещенко по вул. Дарсанівській. Зараз ця вулиця носить ім'я Лесі Українки. По ній щодня ходив на роботу Климентій Квітка, який згодом, отримавши призначення, працював у Ялті помічником повітового слідчого Єсиповича. Поступово налагоджувався побут, але проблеми зі здоров'ям змусили Лесю Українку терміново виїхати до Берліну, а далі супроводжувати чоловіка в Євпаторію, на курортне лікування.

А з Євпаторії – знову до Ялти, де спочатку кілька днів подружжя провело у новому готелі «Ореанда», а далі переїхало на свою останню кримську квартиру – дім Хорошавіної на Ломоносівському бульварі. У цьому будинку, збереженому до наших днів, поетеса зустрілася з батьком. Через півроку Петра Антоновича Косача не стало. В цьому ж таки будинку Леся Українка з чоловіком працювала над організацією експедиції по запису українських народних дум.

Роль Лесі Українки у цій унікальній експедиції була не тільки організаторською. Невдовзі вона дізналась, що у Севастополі, у свого сина, живе відомий кобзар харківської школи Гнат Гончаренко. І поетеса приклала

чимало зусиль, щоб запросити його до Ялти і записати думи та пісні у його виконанні на фонограф. Дев'ятнадцять валиків з репертуаром Гната Гончаренка, причому на одному з них – справжній голос поетеси, давно визнано справжнім надбанням культури України. Кобзарські думи стали прощальним акордом перебування Лесі Українки у Криму. І, мабуть, поетеса ще довго чула тихе відлуння струн бандури, коли вирушала 1908 року на Кавказ, як і передбачала, «по декабрьському морю з норд-остами...»

Через багато років у Ялті відкривається Музей Лесі Українки. Історія створення музею Лесі Українки розпочалась в 70-і роки. 1991 року, до 120-річчя з Дня народження поетеси, в Ялті гостинно відчинила свої двері експозиція «Леся Українка і Крим». Отож, експозиція – ровесниця незалежності Української держави. А незабаром, 10 вересня 1993 року вона отримала статус музею Лесі Українки на правах відділу Ялтинського історико-літературного музею. 2001 р. була відкрита нова експозиція – «Ломикамінь», яка ласкаво запрошує завітати до Лесиної домівки.

КОХАННЯ В ЖИТТІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ

Кажуть, що справжній поет не повинен бути щасливим. Цей вислів можна віднести до долі Лесі Українки. Здається, вона народилася для щастя, адже Бог дав їй стільки талантів, але життєвий шлях виявився важким, тернистим, переповненим фізичного болю, душевних мук і нещасливого кохання...

Щастя Лесі в тому, що найрідніші люди завжди підтримували її, піклувалися про неї. Тридцять років вона боролася із невиліковною хворобою, і рідні люди, як могли, полегшували її страждання. Але жоден з них не міг захистити Лесю від неї самої, від її кохання. Вона любила без міри. Для письменників кохання – наче світло в кінці тунелю: без нього життя перетворюється на темряву, бруд та вічні пошуки себе. Тому творчість будь-якого поета чи прозаїка – це передусім історія його кохання, зрад, інтриг і пристрастей. Такі історії не схожі між собою, кожна має свою родзинку та особливе значення, і в тому, мабуть, головна принада любові.

МАКСИМ СЛАВІНСЬКИЙ

Уперше вихідець із освічених селян, який народився 12 серпня 1868 року в містечку Ставищі на Київщині, побачив Ларису влітку 1886-го у волинському селі Колодяжному, де її батьки мали чималий маєток. Максимові було вісімнадцять, дівчині – п'ятнадцять років. Вона любила купатися в озері, та на той час навіть не підходила до води: соромилася своїх осоружних милиць. Коли недуга зачаювалася в кволу тілі, одразу ж відкладала їх. Юнак цього не помічав, бо був делікатним та ще й мав чимало парубоцьких справ разом із Ларисиним братом, який пізніше стане відомим письменником Михайлом Обачним і невтомним дослідником у царинах математики, фізики, астрономії та метеорології.

У квітні 1890 року Лариса надсилає братові Михайлові листа, де є такі рядки: "Філософи новітні, – // Ти, я та пан Максим..." У травні того ж року поетеса скаржиться братові, що Славінський не озивається до неї, й відверто додає: "Попроси п. Максима (...), щоб він переписав для мене переклад віршів..." Далі німецькою мовою наводяться промовисті слова Генріха Гейне: "І коли б знали ці маленькі квіти, як глибоко зранене моє серце".

Творчість німецького поета на довгі роки поєднала долі двох обдарованих людей. Збереглися десятки Ларисиних листів, у яких вона розповідає про подробиці зтяжної спільної праці. 1892 року львівська друкарня Товариства імені Шевченка (серія "Всесвітні твори") оприлюднила "Книгу пісень" Генріха Гейне, де, до речі, автори вперше вжили в українській літературній мові звичні сьогодні слова "завжди", "промінь", "палац", "прийдешність"...

Саме ці високопоетичні, відкриті ними блискітки осяювали Максима та Ларису, коли вони зустрілися влітку 1892 року в Колодяжному. Взаємні почуття спалахнули з новою силою. Деякі дослідники вважають, що то було перше – ще дівоче – кохання волинянки. На такий висновок, зокрема, наводять спогади Олександра Шульгіна, оприлюднені після смерті дружини Максима Антоновича: "Тепер можна сказати і про зворушливий його роман із великою українською поетесою, в душі якої він лишив глибокий слід". Так чи не так, а з іменем Славінського пов'язано багато перлин Лесиної інтимної лірики: "Горить моє серце", "Стояла я і слухала весну", "Хотіла б я піснею стати", "Сон літньої ночі"... До "пана Максима" звернуті й такі слова: "Милий мій! Ти для мене зруйнований храм..."

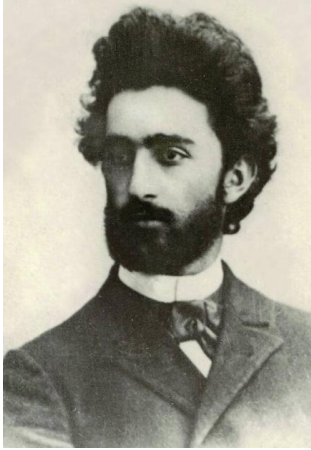
Чому так сталося? Про це не знав і не хотів довідуватися ніхто – ні Олена Пчілка, яка мріяла про іншу долю талановитої доньки, ні найближчі друзі, ні самі закохані, котрих нещадне життя постійно вело й вело в різні боки, за протилежні небосхили. Лариса, ставши Лесею Українкою, ніде й ніколи не зронила жодного негречного слова про Максима Славінського. А він завжди шанобливо говорив і про Ларису Косач, і про Лесю Українку.

Немає достаменних свідчень про те, чому перервалися ці романтичні стосунки – перейшовши у дружні (їхнє спілкування тривало ще протягом багатьох років). Відомо, що Олена Пчілка недолюблювала хлопця, вважаючи його "лінтюгою", та навряд чи воля матері стала б перешкодою на шляху норовливої дочки.

Після смерті Лесі Українки Максим Славінський поринув у політичну діяльність, яку згодом високо оцінив Михайло Грушевський. Саме перекладач творів Гейне за дорученням гетьмана Скоропадського у грудні 1918-го вичитував текст його відмови від влади. 2 вересня 1919 року уряд Української Народної Республіки, який тоді перебував у Кам'янці-Подільському, призначив Максима Славінського міністром іноземних справ. Пізніше, ставши емігрантом, він займався дипломатичною роботою. 27 травня 1945 року був заарештований у Празі радянською контррозвідкою. Після катувань на допитах помер о 23-й годині 30 хвилин 23 листопада в камері Лук'янівської в'язниці. Було йому тоді 77 років.

НЕСТОР ГАМБАРАШВІЛІ

Вивчаючи інтимну лірику Лесі Українки («Як я умру...», «Так прожила я цілу довгу зиму», «Не дорікати слово я дала...»), простежуємо стосунки Лесі з Нестором Гамбарашвілі, які, за твердженням деяких біографів, були більш ніж дружніми. Про це начебто свідчила й Ольга Петрівна, Лесина сестра, з якою її єднала особлива духовна близькість. Леся давала Несторові уроки французької мови, він її вчив грузинської. Грузія викликала в дівчини щирий інтерес: її захоплювала сила духу народу, який усім лихоліттям протиставив свою мужність та доблесть і зумів зберегти себе.

У 1897 році різко загострилася хвороба Лесі. Боротися з недугою вона подалася до Ялти. Там, отримавши якийсь чергового листа від матері, письменниця дізналася про одруження Нестора Гамбарашвілі. Леся це коментувала іронічно: "Попався, жучку, в панську ручку!" Та для неї це була тяжка драма - мати навіть ховала подалі отой кинджал. 1958 року Нестор (тоді старший науковець Управління заповідників при уряді Грузинської РСР) побував у Києві й плакав над Лесиною могилою.

СЕРГІЙ МЕРЖИНСЬКИЙ

Однак справжнім, великим, спалюючим і знищуючим коханням Лесі Українки був Сергій Мержинський. Позналилися вони влітку 1897-го в Ялті. Леся мучив туберкульоз кісток, Мержинського – туберкульоз легенів (сухоти). Він приїхав з Мінська, де служив на залізниці.

Вперше про Мержинського згадується в листі до матері 21 липня 1897р. "Мій новий знайомий панич Мержинський (направлений до мене Тучапським)". З цього ж листа дізнаємося, що Мержинський живе в Ялті, в частині міста, де багато куряви і не видно моря.

Сергій закінчив Київський університет, був дуже освіченою й цікавою людиною, громадським діячем (соціал-демократом), шанувальником театру, робив переклади з англійської мови. У Лесі з Сергієм було дуже багато спільного в поглядах на життя. Він подарував поетесі кольорову репродукцію «Мадонни» Рафаеля, з якою вона ніколи не розлучалася. З Сергієм Леся піднімалася на Ай-Петрі, де побачила незвичайну квітку – гірський едельвейс. Її поетична душа назвала квітку «ломикаменем». Саме в Ялті розцвіло їхнє кохання.

Але доля відміряла Сергію дуже короткий вік. Давня хвороба легенів несподівано активізувалася з небувалою силою. Він жив у своїх родичів у Мінську. Ще весною, коли Леся була в Мінську, викликали лікаря, який нічого втішного не сказав. Пожурились обоє, посумували, покладаючи надії

на щедre літо і цілюще південне море. З наближенням зими Мержинському все дедалі гіршало...

Батьки не схвалювали доньчиних почуттів. Вважаючи що вона марнує себе чужим лихом, коли сама ледве стала на ноги після стількох недуг. Вони недокоряли вголос, не перешкоджали чинити їй, як вона хоче. Однак мовчки засуджували все це. І від цього ставало ще тяжче.

В листі до сестри Ольги Л.Українка пише: “Тепер нема й розмови про те, чи їду я, чи ні. Звичайно, їду”. Коли раптом запроменіла крихітна надія, Леся планує разом з Сергієм вирушити на лікування до Швейцарії: “Я поїду, хоч би там що. Коли не стане на се моїх грошей, я позичу, дістану ще яку роботу і все-таки поїду. Як тільки з початком зими С. К. поправиться (я таки маю на се надію), ми з ним рушимо”.

Чотири рази за 1901 рік вона, перемагаючи власний біль, їздила до нього. Мов на крилах, летіла вона до Сергія, бо знала, що потрібна йому, а він з егоїзмом помираючого просив Леся написати листа іншій жінці про троянди його кохання, які ніколи не зів’януть. Цю чашу Леся випила до дна. Що може бути трагічніше: вмираючий знесилений чоловік і безнадійно любляча жінка все розуміють, але нічого не можуть змінити.

Вони не вводили в оману ні себе, ні одне одного: Сергій знав, що Леся кохає його, а Леся знала, що його серце належить іншій жінці. Це був час надзвичайного трагічного напруження. Леся намагалася підбадьорити хворого. В той час вона пише одну з найсильніших своїх драм — «Одержима». Критики вважають, що саме тоді народився в Україні новий драматург. У листах до близьких і друзів Леся намагалася бути бадьорою. Писала, щоб їх заспокоїти, що навіть поправилась, але розуміла, що скоро назавжди втратить кращого друга. На руках Л. України коханий помер.

Хоча вона знала, що нема порятунку, але смерть Мержинського стала величезним ударом для письменниці, надівши жалобу, Лариса Петрівна вже до кінця своїх днів не знімала одягу чорного кольору. Багато віршів присвятила Сергію Костянтиновичу...

Довго не заживала глибока рана на палкім серці Лесі України, і не раз тужливі мотиви вривалися в її поезію. Надмірне напруження, нерве й фізичне, надзвичайна перевтома дали свої тяжкі наслідки - вона знов захворіла. Тридцятилітня війна тривала з новою силою. Підступна хвороба загрожувала життю як ніколи. Треба знов лікуватися. Знов госпітальний режим і бездіяльність.

КЛИМЕНТ КВІТКА

Хвороба і смерть Сергія Мержинського вимучили Леся і фізично, і морально. Крім того, усе її життя було боротьбою з власною хворобою. Перші ознаки сухот з’явилися ще в 11 років — цією хворобою була уражена в неї рука. Наприкінці 80-х — на початку 90-х років хвороба ослабла, але в середині 90-х перекинулася на ногу. 1897 року дівчині роблять операцію в Берліні, але 1901 року, після того, як Леся доглядала хворого Мержинського, вона

захворіла ще й на сухоти легень. Відтоді поетеса жила в санаторіях у Карпатах, у Сан-Ремо, дві зими на Кавказі. Потім – Ялта, Кутаїсі, знову Берлін.

У 1907 році письменниця приїхала до Криму, щоб лікувати свого друга Климента Васильовича Квітку. Згодом ця людина стане її чоловіком. Климент був молодший від Лесі на дев'ять років. Повідомлення про її заміжжя стало для близьких несподіванкою, адже вони вважали, що з її боку кохання не було. Хоча визнавали, що Квітка обожнював Лесю. «Справа скінчена – ми звінчалися, – пише поетеса у листі до рідні. – Знайшли такого попа, що сам порадив коротший спосіб без оглашень... Ми не запрошували нікого, крім свідків... Сподіваюсь, що тепер матимемо спокій хоч від людей... все гаразд, ніхто нас нічим не мучить, і ми собі збираємось у Крим».

У листопаді 1898-го Леся Українка читала своє оповідання "Над морем" в літературно-артистичному гуртку Київського університету. На тих читаннях був і студент-першокурсник Климентій Квітка. Він іще з 16 літ захоплювався збиранням народних пісень. Леся тоді запропонувала йому записати від неї пісні, які знала. Співала йому до останніх днів свого життя.

Коли вона одружилася з Квіткою, їй було вже 37 років. Можливо, там не було палкої пристрасті, але поетеса відчувала потребу мати біля себе вірного друга. Климент Квітка завжди був поруч, коли їй було погано. Вони розуміли одне одного. Їх поєднувало щось глибоке, духовне. Леся вважала, що кохання — це перш за все самопожертва. Вона фактично врятувала чоловіка, наполігши на терміновій поїздки до Криму. Климент був у дуже поганому стані (також хворів на туберкульоз), однак теплий клімат і активне лікування допомогли.

Вони були дуже різними. Скажімо, Леся могла захопитися давньоєгипетською поезією, бо знаходила там перегук із давніми нашими піснями. А Квітка поетом не був, він довіряв лише цифрам. Про "перегук мелодій" України та Єгипту міг говорити тільки після того, як скрупульозно підраховував кількість тактів у музичній фразі. Ця арифметика дозволяла визначити вік пісні. Після того, як вони одружилися, Леся перестала грати на фортепіано - боялася свого непрофесіоналізму. Перед Лисенком грала, а тут - соромилася.

Леся його називала Квіточка. А частіше - Кльоня. 1902 року, коли їхній роман вийшов на яв і викликав переполох у родині Косачів, Леся писала до сестри Ольги: "Наші устроїли мені "бенефіс" - на три тижні всі замовкли, ніхто ні слова. Ну правда ж, не статуйть так робити?". Було в неї таке іронічне слівце - "не статуйть". А далі писала: "Квіточку слід би "взяти в руки", страх воно бідне тепер. Іще, як на те, і матеріальні справи чортзна-як стоять. Та ще лікарі наговорили йому всяких дурниць". І справді - згодом у Квітки знайшли сухоти.

До 1917-го чоловік Лесі Українки був юристом. Пошуки заробітку носили його від Тифлісу й Одеси до Петербурга. Йому було про кого дбати: названа сестра Марія й названа мати Феоктиста Семенівна Карпова. Остання, як і Лесина мати, зовсім не вміла рахувати грошей. Виховувався у родині київських міщан Карпових – мати, овдовівши, не могла утримувати сина. Коли Леся прийшла в цю сім'ю, намагалася "не обтяжувати Кльоню". На лікування до

Італії та Єгипту їздила за власний кошт. Батько продав записаний на неї маєток у Торчині, але тих грошей вистачило ненадовго.

Олена Пчілка, мати Лесі Українки, вважала, що бідний Квітка спокусився на гроші їхньої родини. "У мами пробилось якесь несправедливо напасливе відношення до Кльоні, - нарікала Леся в листі до сестри Ольги. - У мами був неприємно-холодний вираз в його присутності, одвертання очей, відповіді крізь зуби, закривання себе газетою або книжкою і т.п. "симптоми"... Се, я вже бачу, починається "ревность материнська", але все одно, може, тій ревності буде далі ще більше поживи, а свого відношення до Кльоні я не зміню, хіба що в напрямі ще більшої прихильності, у всякім разі, не мамині холодні міни можуть нас посварити... Кльоня ж нічим не завинив проти мами, навпаки, спочатку він навіть дуже її ідеалізував".

Олена Пчілка звикла дивитися на гроші, як на щось не гідне шляхетського стану: "Що, справді, дивитися на ті гроші! Ну їх к чорту!". Утім, і на тих, у кого грошей нема - зокрема, на зятя, - також дивилася скоса. Та згодом, на початку 1920-х, сама жила дуже бідно. Ї у листах уже до "вельмишановного Квітки" просила його перевидати якісь її твори заради заробітку. Ще писала: "Повага моя до Вас за довгий час нашої знайомости й поріднення зміцнилася".

В одному з тих листів зізнавалася, що колись співала для Лисенка народну пісню "Олеся". Пам'ятала мотив, але забула слова, і на ходу сама придумала слова "в народнім дусі". А Лисенко взяв і опублікував цю пісню як народну. Пчілка знала, що Квітка-науковець не терпів таких вольностей. Отже, дражнила його. Тоді ж у Квітки відкрився туберкульоз. Леся ще йому допомагала лікуватися. Боялася втратити, як раніше Сергія Мержинського - від тієї самої хвороби він помер на руках поетеси 1901-го. Із Квіткою сталося навпаки.

Останні дні Лесі Українки пройшли далеко від батьківщини. Поетеса померла на невеличкому гірському курорті Сурамі (поблизу Боржомі). Поховали її в Києві на Байковому кладовищі поряд із могилою батька та брата. Попрощатися з поетесою прийшло дуже багато людей, приїхали делегати з різних куточків країни. Людей прийшло так багато, що було припинено рух трамваїв. Процесію з усіх боків оточили жандарми. Перед входом на кладовище поліція перегородила дорогу й пропускала лише родичів і близьких. Але юрба прорвала кордон і приєдналася до процесії. Навіть після смерті Лесі Українка викликала страх в уряді Російської імперії, мабуть, лякали її слова: «Вставай, хто живий, в кого думка повстала!».

Після Лесиної смерті 33-річний Квітка вважав себе старим. Однак прожив ще 40 років. Казав, що витратив найкращу частину життя на каторжну службу заради заробітку для родини. І лише під 40 літ міг дозволити собі купувати потрібні книжки.

У більшовицькій владі Квітка відчував небезпеку. 1923 року нібито збирався до США. Теща, Олена Пчілка, писала: "Що се ви вигадали про подоріж до Америки?! Осе то мене вже зовсім не тішить! Не для нас тая

Америка! Тяжко там для життя й холодно для душі нашому братові! Та й що ж би було з друкуванням Лесиних творів, якби Ви виїхали?!".

1933-го його арештували в Києві - згадали урядування за Центральної Ради. Пробув у тюрмі півтора місяця. До камери підсадили стукача, і той писав начальству, що Квітка завжди з ентузіазмом чекав допиту - "щоб швидше все розказати та йти додому, бо там багато роботи!". Після допиту казав: - Слава Богу, мене питали про те, чого я не знаю, - й одразу брався записувати пісні від в'язнів.

Коли випустили, подався до Москви. Став професором консерваторії, викладав музичну культуру народів СРСР. Музика мала для нього математичний вимір, а математика - наднаціональна.

1934 року в Москві його знову заарештували - уже як "російського націонал-фашиста" у сфабрикованій справі Російської національної партії. Квітка отримав три роки таборів у Середній Азії. Вийшов достроково 1936-го й був поновлений на роботі. Судимість зняли 1941-го. До кінця життя Квітка був науковим керівником заснованого ним Кабінету з вивчення музичної творчості народів СРСР - тепер Московський науковий центр народної музики ім. Климентія Квітки.

Список використаних джерел:

Білогубець, Олена. Життєвий і творчий шлях Лесі Українки [Текст] : [конспект уроку] / Олена Білогубець // Українська мова та література (Шкільний світ). - 2011. - № 5-7. - С. 46-51

Більчук, Маргарита. Українські та зарубіжні письменники [Текст] : розповіді про життя і творчість / Маргарита Більчук ; дизайн обкл. С. Бедної. - Тернопіль : Підручники і посібники, 2009. - 240 с.

Грабовська, Світлана. "Хотіла б я піснею стати..." [Текст] : читацька конференція, присвячена 140-річчю від дня народження Лесі Українки / Світлана Грабовська// Українська література в загальноосвітній школі. - 2011. - № 3. - С. 36-40

Гулакова, С. А. Трагічне кохання Лесі Українки [Текст] : розробки уроків / Гулакова С. А.// Все для вчителя. - 2014. - № 10. - С. 39-40

Данова, Любов. Кримські мандрівки Лесі Українки [Текст] : урок у 10 класі / Любов Данова// Дивослово. - 2012. - № 2. - С. 33-36

"З поля честі не відступила..." [Текст] : до 140-річчя від дня народження Лесі Українки (1871-1913) // Календар знаменних і пам'ятних дат. - Київ, 2010. - 2011. - № 1. - С. 76-84

Кодлюк, Ярослава Петрівна. 120 розповідей про письменників [Текст] : довід. для вчителя поч.класів /Ярослава Кодлюк, Галина Одинцова. - Київ : Наш час, 2006. - 203 с.

Костенко, Анатоль. Леся Українка [Текст] : худож.-докум. біографія / Анатолій Костенко. - 2-ге вид., із змінами, допов. - Київ : Дніпро, 1985. - 393 с. : фотогр.

Леся Українка і сучасність [Текст] : До 130-річчя від дня народження Л.Українки: зб. наук. праць / Упоряд. Н.Сташенко. - Луцьк : Волинська обласна друкарня, 2003. - 443 с.

Музика, Лариса. Життєвий і творчий шлях Лесі Українки [Текст] : роль родини, культурного оточення і самоосвіти у формуванні світобачення письменниці / Лариса Музика// Дивослово. - 2012. - № 2. - С. 27

Новосад, Наталія. Шляхами долі Лесі Українки [Текст] / Наталія Новосад// Всесвітня література в середніх навчальних закладах України. - 2011. - № 3. - С. 12-14

Панасенко, Тетяна Михайлівна. Леся Українка [Текст] / Тетяна Панасенко; худож.-оформл. Є. В. Вдовиченко. – Харків : Фоліо, 2009. - 123 с. - (Знамениті українці).

Петік, Людмила. Як Леся стала Українкою [Текст] : родинна педагогіка Олени Пчілки /Людмила Петік // Палітра педагога. - 2012. - № 1. - С. 3-5

Сто великих українців [Текст] . - Київ : Арій, 2007. - 495 с. : ілюстр. - (100 великих).

Тридцять українських поетес [Текст] : антологія / упоряд., вступна ст. і приміт. Л.І. Міщенко. - Київ : Радянський письменник, 1968. - 294 с. - (Бібліотека поета).

Українки в історії [Текст] / за ред. В. Борисенко. - вид. друге, стереотип. - Київ : Либідь, 2006. - 326 с. : ілюстр.

